

HET "HOOGHUIS" VAN DIEDERIK VAN GEMERT

aak heeft men zich afgevraagd, waar het huis van de Heren van Gemert gestaan heeft, zo schrijft Martien van der Wijst in zijn "Beknopte Geschiedenis van Gemert" (uitg. 1972, blz. 7).

En, zo vervolgt hij, deze kwestie is nog niet opgelost. Uit de oude stukken weet men alleen het volgende: De woning waarin de Heren van Gemert van geslacht op geslacht hebben gewoond, was gelegen op 'n hoogte en omgeven door grachten; bij het huis behoorde een boomgaard en 'n wei of beemd, genaamd "de Vorst". Als iemand zou kunnen vertellen, waar in Gemert 'n stuk grond deze naam draagt zou men waarschijnlijk verder kunnen komen.

Over de plaats van deze woning zijn diverse, ongefundeerde, meningen. Men noemt de omgeving van de melkfabriek, de voormalige Latijnse School, de woning van dokter Beukers en het kasteel.

Zo was de stand van zaken in 1972.

Met de publikatie van "de stamboom der Diederikken" in ons tijdschrift (GH. nr. 54, lente 1974) werd nog een nieuwe mogelijkheid aan de reeds bestaande reeks van mogelijkheden toegevoegd. Op grond van 't feit dat "het hooghuis" van wijlen Diederik van Gemert in 1484 "het slotje" werd genoemd, terwijl bovendien uit de geraadpleegde bronnen bleek dat de Jonkers van Lankveld, eeuwenlang bewoners van "het slotje" in de Deel, erfgenamen waren van de oude Heren van Gemert, werd het in 1967 afgebroken "slotje" in de Deel als nieuwe mogelijkheid onder de aandacht gebracht.

Met de publikatie van "De reconstructie van de Schoolstraat rond 1700" (GH. 64, 1976) kwam zowaar "de Vorst" boven water. "De Vorst" gelegen naast "den Hubert" aan "de Rips", lijkt de meeste van de genoemde mogelijkheden al bij voorbaat uit te sluiten. Laten we daarom met 't onderzoek naar de plaats van het oude "hooghuis" van Diederik van Gemert nog maar eens vooraan beginnen.

Wat zeggen de 14e-eeuwse oorkonden van "het hoge huis" van Diederik van Gemert ?

Er zijn geen oorkonden of andere archiefstukken bekend waaruit op simpele wijze de plaats van het "hoge huis", zoals het doorgaans genoemd werd, valt te bepalen. Veertiende eeuwse oorkonden (1) geven echter wel belangrijke informatie over de woning van de oude Heren van Gemert:

Zo wordt bij de overdracht van "het hoge huis" in 1331 geschreven:

"die woninge, in diewelc Diderich van Ghemert den Aude te wonen plach, gelegen aldaar binnen den grave die voorscreven woninge omgaande, metten bogaarde ende hempt, geheiten die Vorst, totter voorscreven woninge behorende..."

Wanneer Diederik van Gemert op 1 april 1364 een oorkonde laat opmaken waarbij hij zijn molens aan de Duitse Orde verkoopt dan bedingt hij voor hem en zijn wettige erfgenamen na hem die op het "huis van Gemert" zullen wonen dat zij voor eigen behoefte zullen mogen blijven malen zonder daarvoor maalloon verschuldigd te zijn. De passage uit de oorkonde die daarover handelt luidt als volgt:

"Dideric van Gemert ende sijn wettige rechte oer (=nakomelingen), dat van hem comen sal ende dat op dat hues van Ghemert wonen sal boven der valbruggen op den bergh, daar Dideric voersegt nu ter tijt wonende is, solen ende mogen doen malen alle hoer coren, dat sij besigen solen tot hare nothorfte, sonder enig loon daar af te geven. Ende weer dat zake dat Dideric of sijne wettige oer na hem, dat hues voersegt op den bergh veranderden, namaals mit coope of mit wisselingen, dat dan die daer op woonden solen op der Heren molen malen omme molchter (=maalloon) als die ander gemeine geburen van Ghemert sculdich sijn te geven."

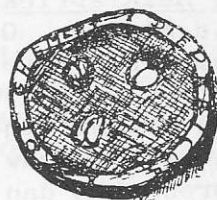
Uit de bovenstaande passage verneemt men dat het huis gelegen was "boven der valbruggen op den bergh".

Bij de opdracht van de allodiale goederen van Diederik van Gemert aan de Hertog van Brabant, middels de oorkonde opge maakt Pinksteren 1364, wordt opnieuw melding gemaakt van het hoge huis en nu als: "Diderics Hoge Huis mitter vallebruggen ende grachten gelegen tot Ghemert...."

Heel erg belangrijke gegevens over 't "Hogehuis" kunnen verder worden afgeleid uit de oorkonde van 15 december 1366, waarbij Diederik van Gemert voor de schepenbank van 's-Hertogenbosch verklaart dat hij al zijn rechten, welke hij te Gemert bezat, had overgedragen aan Heer Gerit van Audenhoven de Commandeur van Gemert.

Onder de voorwaarden, waaronder deze overdracht plaats vond, werd opgesomd:

- 1) Diederik behoudt "de Vorst" (den bogart ende den beempt) in eigendom.
- 2) Diederiks Hogehuis en zijn vier hoeven, te weten: 't Hofgoet, het goet van Espdonk, het goet Ten Hogen Aarle, en het goet aan ghene Voertdyne (=de Wouw) met al hun toebehoren zullen ten eeuwigen dage verschoond blijven van: "allen beden ende scattingen van der Duitscher Heeren wegen".
- 3) Diederik en zijn opvolgers worden leenman (van de Duitse Orde) van zowel "sijnen Hogen Huys, grachte ende valbruggen" als van het goet gelegen tot Espdonk. De leenverhouding zal zijn zoals die volgens het Brabantse recht.
- 4) Diederik zal ten behoeve van zijn "hoghen huys" en de 4 laten (=horigen) ten behoeve van zijn 4 goeden, de gemeinten, die de Duitse Orde van Diederik gekocht heeft, mogen "nuten ende gebruiken".
- 5) "In beternisse des Leens" geeft de Orde Diederik het Geweer (=visvijver) in de Aa dat de Commandeur van Gemert van Diederik eerder gekregen heeft, op voorwaarde dat Diederik niet zou mogen vissen "daarboven ende beneden". (n.b. Gernerter Geweer ligt ter hoogte van Koks in de Aa (2)).

zegel van
Diederik van Gemert

Zoals verderop in dit artikel zal blijken, zijn de hierboven opgesomde voorwaarden van groot belang bij het zoeken naar de plaats waar vroeger het "Hoge Huys" van Diederik van Gemert gestaan zou moeten hebben.

ELIMINATIE VAN MOGELIJKHEDEN

Het kasteel. Het kasteel van de Duitse ridders kan onmoge-

lijk het "hooghuis" van Diederik van Gemert geweest zijn, om de doodeenvoudige reden dat het hooghuis van wijlen Diederik van Gemert in 1476 en in 1484 nog genoemd wordt als een bestaand pand, 'n "slotje", terwijl het kasteel der Duitse Orde dan al ruim driekwart eeuw bestaat (3).

De Melkfabriek. Deze mogelijkheid is geopperd door Gerlacus v.d.Elsen. Op de plaats van de vroegere melkfabriek stond Gemerts eerste windmolen, welke molen Diederik van Gemert in het jaar 1364 aan de Duitse Orde verkocht (4). De met een gracht omgeven stenen bergmolen werd in 1881 gesloopt. De stenen bouw had de vorm van een toren. En dat zou oorspronkelijk dan een toren van Diederiks kasteel geweest zijn? Deze veronderstelling is een slag in de lucht en stoelt in feite nergens op. Alle stenen windmolens uit de 14e eeuw hadden immers een bouwvorm die leek op die van een toren!

De woning van dokter Beukers. Deze mogelijkheid is naar alle waarschijnlijkheid geopperd naar aanleiding van het voorkomen en aan die plaats gehecht zijn van het toponiem "de Poort". Aanknopingspunten met Diederik van Gemert ontbreken echter. Het toponiem "de Poort" heeft kennelijk iets met 't Keizersbos te maken zoals valt op te maken uit 'n erfscheiding tussen de erfgenamen van wijlen schout Cox in 1720 (5).

Het slotje in de Deel. Ook het slotje in de Deel komt als "hooghuis" van Diederik van Gemert niet langer in aanmerking. Uit verkoopakten van "het slotje" (6) blijkt nergens dat aan dit "goet" bijzondere privilegien verbonden waren, die toch aan 't "hooghuis" van Diederik, volgens de hiervoor genoemde voorwaarden uit de oorkonde van 15 december 1366, "ten ewigen dage" verbonden waren. Deze bijzondere privilegies worden tot in de 18e eeuw wel vermeld bij overdrachten en transporten van de vier hoeven die in de oorkonde van 1366 in één adem worden genoemd met "het hoge huis" van Diederik van Gemert. In de schepenprotokollen van Gemert komt men herhaaldelijk tegen de terminologie "één van de vier vrije hoeven" wanneer men het heeft over het Hofgoet, de Hogen Aarle, de Wauw of het goet Espdonk (7). Het "hoog huis" van Diederik van Gemert, of wat daarvan in later tijden resteerde, moet voor de archiefonderzoeker bovendien kenbaar zijn vanwege het feit dat dit "huis" sedert

1366 een leengoed was van de Kommanderij der Duitse Orde in Gemert, overeenkomstig het bepaalde in de eerder genoemde oorkonde van 1366. Het "Huis Lankvelt", beter bekend als "het slûkje" in de Deel, moet in ieder geval geen leen maar gewoon eigendom van de Jonkers van Lankvelt geweest zijn.

De voormalige Latijnse School.

Het gebouw, dat in 1587 een nieuwe bestemming kreeg als Latijnse School van Gemert, moet in die tijden een opvallend gebouw in Gemerts dorpskom geweest zijn. Het was dan ook gedurende de loop van de 16e eeuw eigendom geweest van rijke en hoog in aanzien staande Gemertse families.

Op 1 mei 1566 verkoopt Adam van Hout dit gebouw aan zekere Catelijx Valcx (8). Zij verwierf dit eigendom, dat in de akte wordt omschreven als: "huys en hof omtrent Huybert rontom graven", t.b.v. haar kinderen die zij gewonnen had van Winant van Eynatten, de toenmalige commandeur van Gemert. Na de dood van Heer Winant van Eynatten, in 1570, trouwde Catelijx Valx met Frans Jaspers Schenckels. Frans Jaspers Schenckels was organist in Gemert en tevens kamerheer van de commandeur, eerst van Wijnant van Eynatten en daarna van Godert van Aer (9).

In 1587 verkoopt Frans Jaspers Schenckels, als voogd over zijn stiefkinderen, het "rontom graven huys" aan de landkommandeur die er de Latijnse School van Gemert in zal huisvesten (10).

In de akten van transport en overdracht wordt nergens gewag gemaakt van een leenverhouding tussen de eigenaar van dit gebouw en de Kommanderij van de Duitse Orde. Valt nu ook deze mogelijkheid als hooghuis van Diederik van Gemert weg?

Het onderzoek naar de eigenaars van het in 1587 tot Latijnse School gepromoveerde gebouw bracht zoveel bijzondere zaken aan het licht m.b.t. de oudste bezittingen van Diederik van Gemert, dat het er op gaat lijken, dat met de situering van het "hooghuis" op de plaats van de voormalige Latijnse School, de situatie van hoe die in werkelijkheid geweest moet zijn, toch wel heel dicht benaderd wordt.

Het Hofgoet, zoals eerder in Gemerts Heem aangetoond, gelegen tegenover de voormalige Latijnse School op de plaats

waar thans notaris Verspeek woont (11), speelt in deze plaatsbepaling een heel belangrijke rol. Zoals hierna nog zal blijken, lag het oude Hofgoet van Diederik van Gemert namelijk voor het "Hooghuis", later genoemd als het slotje van Diederik van Gemert. Beide goederen, hooghuis en hofgoet, moeten bovendien in de onmiddellijke nabijheid van de Gemertse kerk hebben gelegen.

De hierna volgende opsomming van eigenaars en gegevens betreffende het Hooghuis zal het hiervoor gepostuleerde ondersteunen en bevestigen.

DE EIGENAARS VAN HET "HOOG-HUIS" TOT 1500.

Diederik van Gemert, die in 1366 leenman werd van de kommandeur van de Duitse Orde in Gemert stierf tussen 1380 en 1385 (12). De kinderen van Diederik werden nu eigenaar van "het hooghuis". In de Bossche schepenprotokollen vindt men hier over de volgende gegevens:

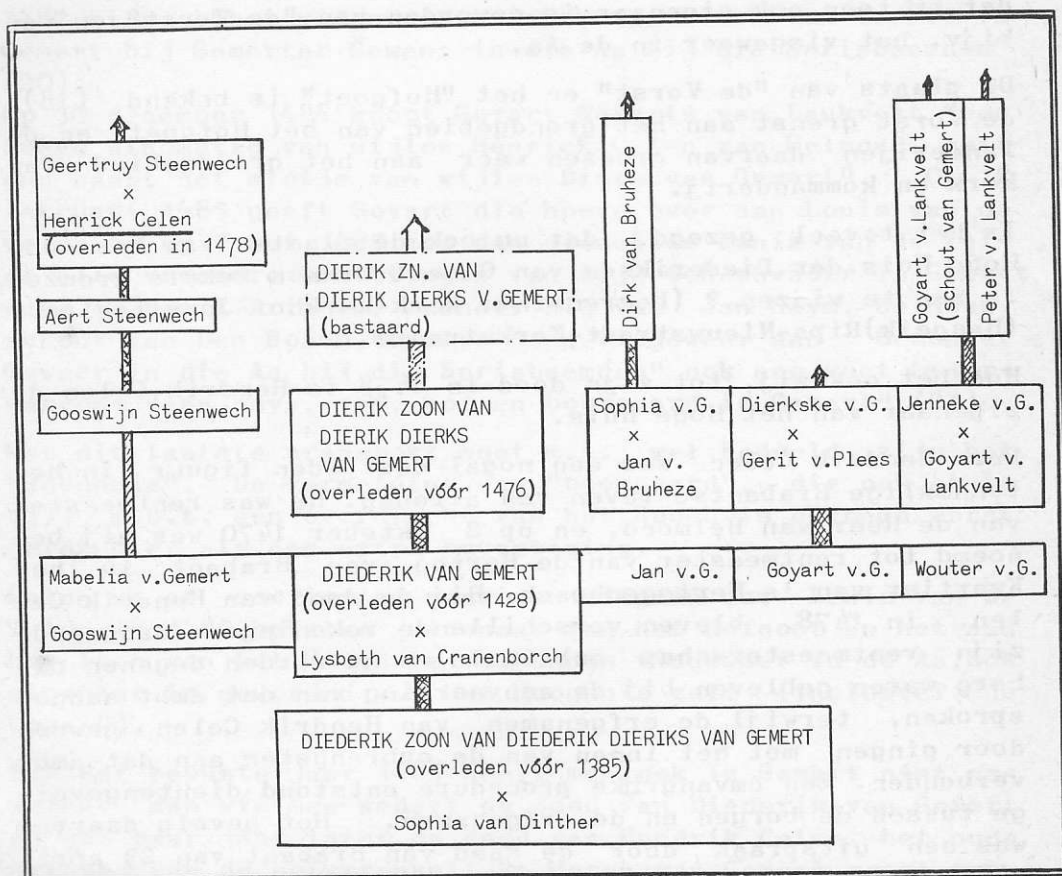
Op 25-10-1407 verkoopt Diederik de zoon van Diederik van Gemert aan Jan van Gemert zijn broer een cijns van 100 Brabants dobbel mottoen op Allerheiligen uit "het hoghe huys in Ghemert en uit een hoeve gelegen vóór voornoemd huis aldaar".

Uit een andere schepenakte blijkt dat Diederik in 1407 ook eigenaar was van "de Vorst" (13).

In 1413 blijkt Dirk Dirkszn van Gemert bezitter van de hoeve het Hofgoet (14). Onmiddellijk vraagt men zich dan natuurlijk af, of deze hoeve het Hofgoet dezelfde is als de "hoeve gelegen voor het hoghe huys".

In of vóór 1427 is Dirk Dirkszn. van Gemert overleden. De nieuwe eigenaar wordt dan Dirk zoon van Dirk Dirkszn. van Gemert. Uit alles blijkt dat hij dan ook leenman is van de Duitse Orde voor het Hoge Huis. Op 23.6.1434 draagt diens oom m.n. Goyart van Gemert aan Dirk zoon van Dirk Dirkszn. van Gemert en diens moeder Lysbet op zijn deel in een "visgeweer" (15). Dit visgeweer, eveneens leengoed, blijkt te zijn het zogenaamde Gernerter Geweer in de Aa (op Koks), dat met de oorkonde van 15 december 1366 door de kommandeur van Gemert aan Diederik van Gemert (overgrootvader van Dirk zn van Dirk Dirkszn van Gemert) "in beternisse des leens" werd opgedragen.

Tot 1475 is er verder in de Bossche Protokollen geen spoor meer te vinden van het oud-adellijke huis der van Gemerts. Maar dan in 1475, blijkt Dirk zn van Dirk Dirks van Gemert te zijn overleden. Zonder wettige erfgenamen te hebben nagelaten (wél had hij minstens één bastaardzoon m.n. Dirk). De bezittingen van de laatste (wettige) telg uit het oud-adellijke geslacht der "van Gemerts" die nog de naam "van Gemert" droeg, worden dan verdeeld onder de wettige afstammelingen van de vrouwelijke "van Gemerts" uit die oud-adellijke tak. En dat zijn de Steenwechs, de Van Bruheze's en de Van Lankvelts (16).

Stamboom van afstammelingen van Diederik zoon van Dierik Dieriks van Gemert, de laatste autochtone "Heer van Gemert", die in 1366 leenman werd van de Duitse Orde.

Deze erfgenamen dragen voor de Bossche schepenbank elk hun deel op aan zekere Henrick Celen, hun mede-erfgenaam als man van Geertrui Steenwech. In een drietal akten daarover opgemaakt wordt van de bezittingen van wijlen Diederik van Gemert geschreven als van: "huis en hoeve bij de kerk met beemden en huisraad", als van: "hoeve vóór het huis van Dirk van Gemert" én als van: "hoghe huys en hoeve daarvoor gelegen, zijnde leengoed" (17).

Sinds 1476 is dus Hendrik Celen eigenaar van het Hogehuis mét de daarvoor gelegen hoeve. Men kan gevoeglijk aannemen dat hij toer ook eigenaar is geworden van "de Vorst" en van bijv. het visgeweer in de Aa.

De plaats van "de Vorst" en het "Hofgoet" is bekend (18): de Vorst grenst aan het grondgebied van het Hofgoet en de landerijen daarvan grenzen weer aan het grondgebied van kerk en kommanderij.

Is het teveel gezegd, dat nu ook de plaats van het oude Hoge Huis der Diederikken van Gemert binnen zekere grenzen is aan te wijzen? (begrenzing: kerk-kerkhof-Jezuïtenlaan-(Haageik)Rips-Nieuwstraat-Kerkstraat).

Hoe het ook zij, tot zijn dood in 1478 is Hendrik Celen de eigenaar van het Hoge Huis.

Deze Hendrik Celen was een nogal omstreder figuur in het toenmalige Brabantse leven van alledag. Hij was rentmeester van de Heer van Helmond, en op 2 oktober 1470 was hij benoemd tot rentmeester van de Hertog van Brabant in het Kwartier van 's-Hertogenbosch. Bij de dood van Hendrik Celen, in 1478, bleven verschillende rekeningen aangaande zijn rentmeesterschap onbetaald en nu werden degenen die borg waren gebleven bij de aanvaarding van dat ambt aangesproken, terwijl de erfgenamen van Hendrik Celen gewoon door gingen met het innen van de opbrengsten aan dat ambt verbonder. Een omvangrijke procedure ontstond diensgevolge tussen de borgen en de erfgenamen. Het gevolg daarvan was een uitspraak door de Raad van Brabant van 23 april 1482, waarbij de borgen het grootste deel der goederen werd toegewezen (19).

De Gemertse goederen van Hendrik Celen zouden niettemin na verloop van tijd toch weer eigendom worden van een erfgenaam van Hendrik en wel van Leunis van de Velde, getrouwd met Katerien dochter van Hendrik Celen.

Door alle verwikkelingen na de dood van Hendrik Celen is het (nog) niet helemaal duidelijk hoe het transport en overdracht van die goederen in handen van Lonis van de Velde heeft plaatsgevonden. Vermoedelijk is door de Hoogschout van Den Bosch beslag gelegd op eigendommen van Hendrik Celen in afwachting van de uitspraak van de Raad van Brabant, want deze funktionaris (Jan Heym) verhuurt op 30 maart 1482 bijv. "het visgeweer vroeger van Dierk van Gemert in Gemert bij Gernerter Geweer in die Aa bij die Serisbeemden" (20).

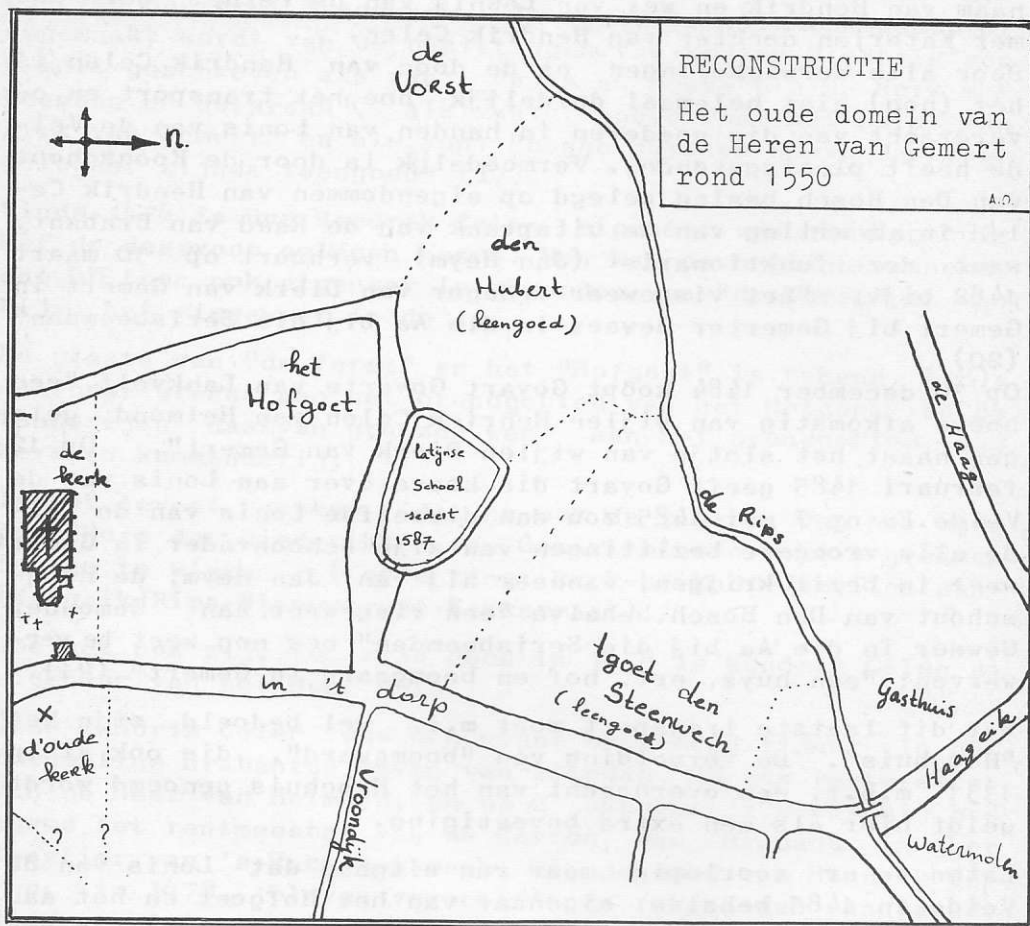
Op 30 december 1484 koopt Goyart Goyarts van Lankvelt "een hoeve afkomstig van wijler Henrick Celen van Helmond, gelegen naast het slotje van wijlen Dierk van Gemert". Op 12 februari 1485 geeft Goyart die hoeve over aan Lonis van de Velde. En op 7 mei 1485 zou dan diezelfde Lonis van de Velde alle vroegere bezittingen van zijn schoonvader in Gemert weer in bezit krijgen, wanneer hij van Jan Heym, de Hoogschout van Den Bosch, behalve "een visgeweer aan Gemonder Geweer in die Aa bij die Serisbeemden" ook nog weet te verwerven: "een huys, erf, hof en boomgaard in Gemert" (21).

Met dit laatste transport moet m.i. wel bedoeld zijn het "Hooghuis". De vermelding van "boomgaard", die ook al in 1331 m.b.t. een overdracht van het Hooghuis genoemd wordt geldt hier als een extra bevestiging.

Laten we er voorlopig maar van uitgaan dat Lonis van de Velde in 1485 behalve eigenaar van het Hofgoet en het aan het leen van het Hooghuis verbonden visgeweer in de Aa, ook eigenaar is geworden van het Hooghuis zelf (inclusief "de Vorst").

Tot dat bewuste jaar 1485 heeft men ook in Gemert niet geweten, aan wie men sedert de dood van Diederik van Gemert en een paar jaar later de dood van Hendrik Celen, het oude erfgoed van de oorspronkelijke Heren van Gemert moest toeschrijven, want, in de Gemertse schepenprotokollen blijft

men tot en met 1485 schrijven van "tgoet dat wijlen Dierk van Gemert plach toe te behoren.....(22).

Samenvatting

Het lijkt m.i. geen twijfel dat het Hooghuis gezocht moet worden in de onmiddellijke omgeving van het Hofgoet en de Vorst en wel binnen het gebied begrensd door Kerk-kerkhof-Jezuïtenlaan-Rips-Nieuwstraat en Kerkstraat. Binnen dat gebied kan aan alle voorwaarden worden voldaan die er aan de plaats van het vroegere Hooghuis gesteld moeten worden.

Vooruitlopend op wat in een vervolg behandeld wordt, en in overeenkomst met hetgeen op de bijgaande reconstructie is afgebeeld, binnen het omschreven gebied bevinden zich twee oude leengoederen van de Duitse Orde die beiden afkomstig zijn uit het oude erfgoed van de Heren van Gemert. Het ene leengoed is den Hubert aan de Rips en het andere leengoed is "den Steenwech" grenzend aan den Hubert en gelegen tussen de Rips en de (Nieuw)straat. Van beide leengoederen kan gezegd worden, dat daarvóór (gezien vanuit kerk en kasteel) een hoeve lag van Diederik van Gemert (nl. het "Hofgoet") zoals bij herhaling in de Bossche protokollen de plaats van het oude Hoog Huis werd aangegeven....(wordt vervolgd)

Ad Otten

NOTEN:

1. Oorkondenboek van Gemert, uitg. Heemkundekring "De Kommanderij Gemert".
2. Gernerter Geweer ook wel genoemd Geweer bij 't oude Gemonde lag bij de Serisbeemden. Het toponiem Seris en Serisbeemden op Kox is nog bekend. Zie ook noot 20.
3. R.A. 's-Bosch, Bossche Protokollen 1484/1485 f.180 en 1475/1476 f.91 en 92.
4. Oorkondenboek van Gemert; oorkonde d.d. 1.4.1364.
5. R.A. 's-Bosch, Schepenprotokollen Gemert R129 f.70-72 d.d.13.7.1720
6. id. , id. id. R121 12.12.1679 en R123 5.3.1693
7. id. , id. id. R107 f.11; R112 f.64v.; R121 21.2.1681; R126 15.3.1709; R127 f.350-351.
8. id. , id. id. R108 d.d.1 mei 1566.
9. id. , id. id. R112 f.74 en 141v.
10. Gerlacus v.d.Elsen, Geschiedenis van de Lat.School van Gemert, uitg.1887.
11. Ad Otten, Reconstructie van de Schoolstraat rond 1700, Gemerts Heem nr.64,1976.
12. Ad Otten, Negen Diederikken van Gemert, Gemerts Heem 1974, nr.54.
13. R.A. 's-Bosch, Bossche Protokollen R1185 f.35v.
14. id. , id. R1188 f.213v.
15. id. , id. 1426/1427 3.7.1427; 1433/1434 f.92.
16. zie noot 12.
17. R.A. 's-Bosch, Bossche Protokollen 1475/1476 f.72v. f.91, f.92.
18. zie noot 11.
19. Jac.Heeren, Het recht van de gruit vn de Heren van Helmond, Tax.1937,blz.245 e.v.
20. R.A. 's-Bosch, Bossche Protokollen 1481/1482 f.378v. 1484/1485 f.80.
21. id. , id. 1484/1485 f.80; 1485/1486 f.296.
22. id. , Schepenprotokollen Gemert R96 f. 55, 94, 98, 104v.

